

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09 Vojnović, I.
Primljeno: 24. 9. 2009.

BOLESTI U DJELIMA IVA VOJNOVIĆA

JELENA OBRADOVIĆ-MOJAŠ

SAŽETAK: Književnik, pjesnik Dubrovnika i dramatičar Ivo Vojnović (1857-1929) neprestano je propitivao svoju naklonost, čežnju i ljubav prema rodnom Gradu u kojem je, usprkos nostalgičnoj patnji, zapravo rijetko boravio. Intenzivno i duboko osjećajući nestajanje i mijene Grada koji je, stječe se dojam, zrcalio i odraz njegova vlastitog života i osebnog senzibiliteta, Vojnović je nerijetko u patnjama (bolestima) i dijalogima svojih likova lirski progovarao o Gradu i sebi, utapajući tugu i sjetu u nostalgičnim prizivima nepovratno izgubljenih vrijednosti na kojima je bio odgojen i koje su bile temeljem njegovih zavičajnih i Dubrovniku posvećenih djela.

Susret s djelima književnika Iva Vojnovića (1857-1929) čitatelja potakne na razmišljanje - postoji li u životu pisca trenutak kada on na stranicama vlastita literarnog stvaralaštva vodi razgovore sa sobom samim, infiltrirajući svoju osobnost u likove ili, u ponovljenim prigodama, u odabrani, sebi najrodniji ili neki drugi ciljano odabrani lik.

Kod Vojnovića je vrlo snažno utjelovljena ljubav prema rodnom Dubrovniku, kojemu se pisac i pjesnik uvijek iznova vraća, noseći ga proustovski u sebi i onda kad, zbog čestih putovanja, u njemu nije prisutan. Intenzivno proživljavajući mijene Grada i društva u njemu, nestanak i propast vlastele, Vojnović - kozmopolit, romantik, pjesnik, aristokrat - urbanu dubrovačku fizionomiju doživljava poput živog bića, često poistovjećujući svoj sentimentalni svijet s gradskom zbiljom. U tom istančanom senzibilitetu pisca često mi se znalo učiniti da on, pišući o Gradu i svojim likovima, zapravo progovara o sebi samome, ne samo kada u *Bolničkom dnevniku* piše o bolestima koje su ga

Jelena Obradović-Mojaš, doktorandica doktorskog studija "Povijest stanovištva" na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Gabra Rajčevićeva 15, 20000 Dubrovnik. E-mail: jelena.obradovic@hrt.hr

opteretile potkraj života, već i o likovima poput Vlaha Slijepoga, kojemu u *Ekvinociju* daje proročku dimenziju i tiresijansko značenje. Može li se u tomu iščitavati i Vojnovićevo predosjećanje vlastite sljepoće potkraj života?

Upravo ta autorova slutnja metafizičnosti unutarnjeg, koju on vrlo često stavlja u kontekst vanjskog doživljaja, povod je ovom radu posvećenome bolestima u Vojnovićevim djelima, baš kao i u piščevu životu na prijelazu stoljeća. Ono čime je protkan ovaj rad su želja i pokušaj drukčijeg iščitavanja Vojnovićeva književnog traga, otkrivanje mogućih poveznica njegova života i djela.

Osobno svjedočanstvo bolesti u Vojnovićevoj prozi

Ivo Vojnović rodio se u Dubrovniku 9. listopada 1857. godine, u ulici Između polača u povijesnoj jezgri Grada, što je danas obilježeno kamenom pločom na fasadi zgrade. U Maticu rođenih i krštenih za godinu 1857. upisan je pod imenima djedova *Giovanni Luigi Raffaele* (knjige su u to vrijeme još vođene na talijanskome).¹ Tako je Vojnović rođeni Dubrovčanin, ali je već sljedeće godine s roditeljima preselio u Split i 56 godina kasnije, po povratku iz Zagreba, morao je ponovno tražiti dubrovačku zavičajnost. Rodio se slab i sitan, s ne-normalnim oblikom glave - izdužene i na tjemenu spljoštene. Tjeme (*fontanella*) mu dugo nije zarastalo. Bojali su se da će umrijeti. Kućni liječnik, tetak Karol Neumayer, izjavio je: "Dijete s ovakvom glavurinom ne može drugo da bude no idiot ili genij..." - (*Pismo onoj koja ode*, Jug. Njiva, 1923).²

Nije zapravo postao ni jedno ni drugo, ali je u tomu nesumnjivo uzrok Ibove krajnje povezanosti s roditeljima, obitelji i osobito s majkom koja ga je omatala ljubavlju. Cijeloga života ostao je "u mnogo čemu dijete", kako kaže njegov brat Lujo, koje neće i ne može se odvojiti od te materinske ljubavi iz prvih dana. Ljubav prema majci godinama je samo rasla, pretvorivši se u pravi kult i jedini smisao njegova života. U svom *Bolničkom dnevniku* zapisao je 30. studenoga, 1915. godine: "...U snu vidio majku i izgrio je, 'Ti ne znaš, Mame, kako te ćutim!' govorim joj ja. - 'Ćiće moj' miluje me ona djetinjским tetošenjem..."³

¹ Mirko Žeželj, *Gospar Ivo*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1977: 11-12.

² M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 11-12.

³ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 11-12.

Zajednički nazivnik za tri posljednja Vojnovićeva teksta, *Čudo sv. Vlaha, U zadnjem času i Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place*, prema pisanju Luka Paljetka, pronašao je, čini se Mirko Žeželj, od kojeg su ga preuzeli drugi, pa je tako dospio i na naslovnu stranicu knjige *Mala trilogija*, koju je sastavio, protumačio i predgovorom popratio akademik Luko Paljetak.⁴ Vojnović je tekst *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* napisao u Dubrovniku 1. lipnja 1926. godine. Uz tekst, objavljen u *Jugoslavenskoj knjizi* (11-12/1926.), stoji bilješka u kojoj Vojnović napominje sljedeće: “Dne 30. Maja o. g. (1926., op. Luka Paljetka) proslavila se u Dubrovniku velikim sjajem 50 godišnjica što je Kip Gospe Presvetog Srca Isusova, donesen iz Italije, bio postavljen na Oltar u Crkvi Male braće. Ovo je ona Gospa koja je lane uzbunila vas Dubrovnik čudnim pojavama kretanja njenih očiju.”⁵ Tekst *Kad se blažena Gospa prošetala priko Place...* Vojnović je napisao u obliku pisma koje je uputio svome prijatelju, dubrovačkom liječniku dr. Peru Šapru, kao odgovor na njegovu zamolbu da mu opiše svoje dojmove nakon procesije s kipom Blažene Gospe, a koja je bila upriličena dan prije, 30. svibnja.⁶ Vojnović u pismu navodi: “Od prvoga napadaja moje podmukle arterioskleroze mjerio si mi t. zv. ‘pritisak krvi’, rentgenizovao si me, osprijed i ozada, a pred par mjeseci poručio si onome drugome mome dragome liječniku Baldu u Gružu, da mi ‘po antiku’ pušti krv, jer da sam na omaku da puknem. I Baldo me stavio, ono što kažu, ‘na pipu’.”⁷ Taj nam fragment pisma, odnosno proznog teksta, otkriva način na koji se početkom 20. stoljeća u Dubrovniku tretiralo oboljenje kakvo nam opisuje Vojnović.

Tekst *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place* otkriva nam još jedan indikativan detalj narušena Vojnovićevog zdravlja. Vojnović je zapisao da ga je na vratima crkve, “čorava uzela ispod ruke - ‘da se ne slomiješ niza skaline’ - jedna od zadnjih pravih Dubrovačkih Gospogja, kći de facto posljednjeg Velikog Dubrovčanina, našeg slavnog Pera Budmani...” Taj nam fragment

⁴ Luko Paljetak, »Uvodna studija o *Maloj trilogiji*«, u: Ivo Vojnović, *Mala trilogija* (sastavio, protumačio i predgovorom popratio Luko Paljetak). Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 1999: 5.

⁵ Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (Ivo Vojnović, *Mala trilogija*: 129), navodi da je “kip izradio kipar Giovanni Angelini iz Bergama, a okvirnu sliku slikar Batista Riva, koji je s jedne strane naslikao sv. Josipa, a s druge sv. Mihovila Arhandela. Oltar je, prema podacima iz samostanskog arhiva Male braće, gradio Giuseppe Sardi (1631.-1699.) iz Venecije.“ Gospin kip na oltaru i danas je u Franjevačkoj crkvi na Stradunu.

⁶ Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (I. Vojnović, *Mala trilogija*: 130).

⁷ Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (I. Vojnović, *Mala trilogija*: 131).

pojašnjava akademik Paljetak, navodeći da je Vojnović bolovao od glaukoma u lijevom oku; bolest se još više pogoršala za vrijeme njegova zatočeništva u šibenskoj tamnici, gdje je dospio, pod optužbom da je veleizdajnik, 1914. godine. U prosincu te godine bio je formalno oslobođen optužbe, pa mu je određena internacija u Efferding bei Wels. Rečeno mu je da boluje od *tracheo-bronchitis chronica*, *arteriosclerosis* i *debilitas cordis*, te *glaucome* u lijevom oku, koja se već ranije zakorijenila, a u zatvoru se razvila jer nije bila liječena. "Primarius dr. Ivan Botteri i još dva liječnika dali su mu 6. 1. 1915. svjedodžbu da je potrebno da se odvede specijalisti (Albertu Botteriju) u Trst radi liječenja (operacije) - ali je odgovor na Iovu molbu stigao tek nakon pet mjeseci - negativan."⁸ Nakon toga, Vojnović je interniran u Zagreb, gdje je stigao u svibnju 1915. Smješten je u Bolnicu milosrdnih sestara u Vinogradskoj i tu je ostao oko četiri godine. Bolest oka, a i ostale, napredovale su. S okom mu nije dobro. Vojnović je zapisao: "Povezao sam ga da se naučim bez njega. Sad će ovo drugo slabo da mi pomogne; ali nema slabića koji ne bi bio nečemu dobar".⁹ Bolnicu u Vinogradskoj nazivali su "Antantska bolnica", a Vojnović je za vrijeme boravka od četiri godine (manje dva mjeseca) vodio pravi *Bolnički dnevnik*, koji se danas čuva u NSB (R5620) u Zagrebu.¹⁰

Vojnović je u velikom postotku vizualan pisac. Oku kao instrumentu vida posvećuje svoje retke: "U prvi mah, oči trudne od svijetla sunca, jedva mogahu razabrati fizionomiju mjesta; ali čim se zjenica raširila, nađoh u svakoj potankosti tog mirnog stana izražaj onog ostarjelog djevičanstva."¹¹ Teško je biti bez očiju, kao Vlaho Slijepi u *Ekvinociju*. Bolesne oči zaljubljene sluškinje Anice su "velike kao rupe otkle golubovi vire". Za Flaubertovu književnost, pak, Vojnović kaže: "Možeš reći za njegove romane: Ja ih gledam, a ne čitam." I završava svoje varijacije o oku mislima o Einsteinu i svome oku: "Prepuštam Einsteinima da mjere staze svemira, a ja oboružan čudesnim kristalom na tom jedinom oku što mi ostaje, nastavljam da u mikrokozmu proučavam množenje blijedih globula anemičke dubrovačke krvi." Vizualna nadarenost i optička

⁸ Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (I. Vojnović, *Mala trilogija*: 133). Citirano prema: M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 186.

⁹ Citirano prema: M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 195.

¹⁰ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 192, navodi da je Vojnović "Hrvatskim liječnicima-patriotima... posvetio *Knjigu prvu* 1915. tog dnevnika koju je poslije rata u Nici, prepisao i redigirao za štampu, ali nije mogla biti objavljena upravo iz spomenutih razloga, iako je od J. Demetrovića primio 3000 din. predujma".

¹¹ Matko Peić, »Vojnović i likovne umjetnosti.«, u: *O djelu Iva Vojnovića* (ur. Marin Franičević). Zagreb: JAZU, 1981: 271.

kultura vodit će Vojnovića u svijet crteža i *clair obscura*, fenomenu slike i grafike, kiparstva i arhitekture, i uputiti ga da u likovnim umjetnostima potraži one epohe, smjerove i likovne ličnosti koje će mu pomoći da, gledajući njihova djela, pospješi formiranje književnog izraza.¹² Vojnović kao da je hipnotiziran fenomenom zvanim slika. Narkotiziran slikom, on će jednako u njezinu psihičkom, kao i u njezinu literarnom i pikturnalnom stanju provesti cijeli svoj vijek. Svoje najbolje stranice napisat će kao pisac slika, a najslabije kao pisac ideja.¹³ Vojnović je i sam slikao, posezao za pastelama u potrazi za vlastitim smirajem. Rijetko ih je prodavao, dijelio ih je prijateljima, majci i sestrama.¹⁴

Za razliku od negativne označenosti mraka u ekvinocijalnoj borbi “s tmicom i s olujom zemskog ništavila, - sa smrću”, sljepoća ima u Vojnovića smisao usuda koji, prihvaćen, postaje mogućnošću odbijanja mrske zbilje.¹⁵ (I obrnuto, snaga odbijanja mrske zbilje daje mu snagu da se suoči s prijetnjom sljepoće). Sljepoća je, dakle, ono što Prometeja projicira o kozmičnost Hridi, uglavljujući snagom negacije pozitivnost mitski postojanog odnosa. I Vojnovićev odnos prema Dubrovniku, koji se kao u zaljubljenih, nasuprot zbilji, temelji na odsutnosti i čežnji na koju su osuđeni, pothranjivan je često dubokim, intenzivnim i poticajnim povodom za rekonstrukciju i teatralizaciju jednog iščezlog svijeta punoće i istinskog života.

Vojnoviću se i njegovo tijelo čini utjelovljenjem negacije: “To je moja tragika. Duša djeteta u ruhu smješnog starčića - duh praksiteljske ljepote u ljuski nedorasla majmuna.” Naposljetku, Prometej je Gnom: “Bio sam odviše dijete - i to je stanje trajalo cijeli život. Snagu sam dobio u spoznaji udesa svoga. - Je li to hereditarno bilo? (...) Kako je sve to čudno! Zbog čega toliko isticanje prizora svoje starosti - iz preokrenutog narcizma, očaja ili možda iz jedne stilsko-strukturalne potrebe, one iste zbog koje i Ujević kaže da mu je ‘biti star a biti mlad?’” Piše Vojnović, u povodu *Geraniuma*, 14. siječnja 1918. godine, “Kad čitam te moje prve stranice, (38. god. da ih napisah i da ih ne pročitah!) diže se prašina s lišća i ja brojim sunčanu tišinu onijeh dana mog djetinjstva. - Jer ja sam bio dijete sve do starosti, a još jesam! - tek sada osjećam snagu muža,

¹² M. Peić, »Vojnović i likovne umjetnosti.«: 271-272; Katarina Hraste, *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami “Gospođa sa suncokretom”*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996: 54.

¹³ M. Peić, »Vojnović i likovne umjetnosti.«: 273.

¹⁴ “Ivo je uživao u prirodi, crtao i akvarelirao more, čemprese, zalazak sunca i slike poklanjao svojim prijateljima.” (M. Žeželj, *Gospodar Ivo*: 250).

¹⁵ Zvonimir Mrkonjić, »Prometej i gnom.«, u: *O djelu Iva Vojnovića* (ur. Marin Franičević). Zagreb: JAZU, 1981: 266-267.

- kad je sve prošlo i sve utrulo! - Ma kako gori u duši! - Isti osjećaji, iste vizije, iste nade - i ono divotno uživanje života! - Svaki je trenutak jedan dan, svaki osjećaj - cijeli život! Potencijalitet intelekta i živaca do skrajnosti! - Čudne li mašine!" Razdor između realnosti i potencijalnosti, između dobi tijela i dobi duše, između subjektivnog i objektivnog - te opreke mogu samo dopuniti građu za analizu strukture dvojstva Vojnovićeve osobe i njegova djela. U šezdesetogodišnjeg pjesnika one su, kao značajke stila njegova doba, još izrazitije. Simptomatična je i literatura koju on u to doba čita i vrsta asocijacija što ih iz nje izvlači. Pročitavši ponovno gotovo cijelog Shakespearea, Vojnović je uvjeren da je moguće povući crtu između onih djela koja je pisao kazališni praktičar i onih koja je pod Shakespeareovim djelom pisao filozof (Bacon). A Goetheov mu *Faust* pruža odskočnu rečenicu: "Uvijek mi je kao da je Ivo Vojnović treće čeljade, a ne ja! - A valjda i jest! - U meni su posve različite dvije duše, a kadgod i više njih." Ali tijelo je jedno.¹⁶

Za vrijeme Vojnovićevog boravka i liječenja u Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu, Vojnović je doživljavao primariusu dr Franju Gutschyja¹⁷ kao svog zaštitnika, što na zanimljiv način obogaćuje moguće teze o posebnom odnosu (onodobnog ali i ovovremenog) povjerenja liječnika i pacijenta, u ovom slučaju doživljenog teatarskim životnim rakursom. Vojnović je zapisao: "Veliki jaki čovjek, s otvorenim, duhovitim i europskim licem, medecin-gentilhomme. 'Ne bojte se! Dok sam ja tu, Vi nećete izaći iz ove bolnice! A sutra ću Vam dati drugu sobu - da budete sami!' - ...Divnog li modela za Henry VIII!"¹⁸

Lik dr. Gutschyja¹⁹ ocrta se iz mnogobrojnih dužih i kraćih zapisa rasutih po *Bolničkom dnevniku*, koji se odnose isto toliko na svakodnevne kontakte između liječnika i pacijenta koliko i na česte prijateljske susrete u Gutschyjevu domu. To je naočit čovjek velike stručne i opće naobrazbe, pun energije i optimizma, koje unosi u svoj odnos prema pacijentu. Ako Gutschyjeva pojava i pobuđuje Vojnovićevu izrazitu simpatiju, liječnikova stručna autoritativnost

¹⁶ Z. Mrkonjić, »Prometej i gnom.«: 268.

¹⁷ O liječniku Franju Gutschyju (1869-1946), vidi: Jasna Šikić, »Gutschy, Franjo.« *Hrvatski biografski leksikon* 5 (2002): 344.

¹⁸ Z. Mrkonjić, »Prometej i gnom.«: 268.

¹⁹ "Odjeci znanstvenoga rada dr. Gutschyja impresivni su i danas osobito ukoliko se uzme u obzir činjenica da je na osnovi kliničkih kriterija za dijagnozu multiple skleroze, u Hrvata, prvi službeni prikaz te bolesti dao upravo dr Franjo Gutschy u članku objavljenom u Liečničkom viestniku godine 1897." (J. Sepčić, S. Milohanić, D. Vrdoljak, E. Materljan i P. Reić, »Tko je u Hrvata prvi prikazao oboljelog od multiple skleroze?« *Neurologia Croatica* 42/1 (1993): 65).

pridonosi da taj odnos sačuva svu objektivnost. Dramatičaru zato nije bilo teško vidjeti u liječniku jednu moguću figuru svog teatra, upravo kao figuru prosvjetljenog altruističkog rada.²⁰ Dr. Gutschy je već 13. kolovoza 1915. izdao svjedodžbu o potrebnim šetnjama po svježem zraku te dozvolu kretanja. Držao se Vojnović najprije bolničkog vrta, ali su ga prijatelji izveli i na Vinogradsku cestu, a potom i u šumu na Jelenovcu. Dr. Đuro Dimović jedne ga je večeri odveo i na ilički trotoar, što je na njega proizvelo izvanredan dojam slobode. Poslije je od dr. Gutschyja dobio potvrdu o slobodnom izlasku poslije podne do 23 sata.²¹

U njegovoj sobi, u ambulateriju u koji odlazi radi pregleda, oko njega se stvara "salon". "Kako razumijem francuske velikane kad su u tamnici igrali 'menuet' u oči guillotine" (*Bolnički dnevnik*, 10. 9. 1915.).²² Molili su ga da im u refektoriju čita *Imperatrix*, što je i učinio u nekoliko navrata. Izenadili su ga dr. Gutschy s prijateljicom (kasnije suprugom) Milkom Grunwaldovom, pučka spisateljica Zagorka i mladi doktori. Prve večeri iznenadio je i on njih svojim pljuskom poezije i retorike, a u svojem je dnevniku zapisao: "I u tamnici i u bolnici svuda se povlači za mnom 'Knjiga'. Moja slast i moja mora! A stojim uvijek pred davnom dilemom koji me ko Hamletov 'biti ili ne biti' muči: Čemu umjetnost? Čemu, kad ona nije u ničem uzdigla čovječanstvo? Poslije svih božanstva kista, dljeta, pera i žica ljudi se kolju još uvijek kao trogloditi. Ne, ne! - jedno samo djelo dobrote i milosrgja vrijedi više nego svi Homeri, Šekspiri *e tutti quanti*. A poslije čitanja: Razumijem onaj 'čemu'? - Umjetnost je zamamno piće - opium ili šampanjac - da se zaboravi težina bremena što nam ga život naprtio na legja."

Najčešće i najbolje Ivo se Vojnović gostio kod "ženijalne" Milke Grunwald-Gutschy, "Koja je svaki put stvarala nove pjesme, nevigjene epose u loncima i na ražnju".²³ Objedi gotovo svake nedjelje, s "tri Iva" - kasnije i četvrti, Ivo Andrić, kad je došao u «Antantsku» bolnicu - gargantuansko jelo i rableovski duh. Vojnović je dominirao duhovnim bogatstvom i šarmom. Grunwaldova je imala stan u Bregovitoj (Tomićevoj) 1, deset koraka od iličke tramvajske pruge, ali zavjese, sagovi, slike, ormari u bidermajer salonu - koji su nazivali "ružični

²⁰ Z. Mrkonjić, »Prometej i gnom.«

²¹ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 195.

²² M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 196.

²³ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 198.

paviljon” - prigušuju svaki zvuk izvana. Ivo je imao svoju bidermajer fotelju, iz koje je čitao *Imperatrix* i druga svoja djela i tražio savjeta.²⁴

Iako su ga liječnici još 1915. godine upozorili na moguću sljepoću zbog prijetećeg glaukoma, s obzirom da je dr. Gutschy Vojnovića odmah po dolasku u bolnicu odveo dr. Huhnu²⁵ na pregled očiju, godine 1916. obavljena je operacija Vojnovićeva lijevog oka, koje su nakon toga liječnici previli. Nakon dva dana nepomičnog ležanja, svakog je dana odlazio u ambulatorij. Razvezali su mu oko, ali je vidio vrlo slabo.²⁶ S obzirom da je morao nositi crne naočale, nije mogao pisati. Pojavili su se i bolovi u glavi; zatim prestali - ali oko je bilo izgubljeno. Liječnici su se borili kako bi sačuvali desno oko, kojemu je također bio dijagnosticiran glaukom, i uspjeli ga spasiti, uz još uvijek prisutnu opasnost. Bolnicu je Vojnović doživljavao kao spas od tamnice, spas koji mu je omogućavao “disati”, što valja shvatiti u metaforičkom ali i stvarnom značenju, upravo zato što je njegova umjetnost, ili možda bolje reći, njegovo shvaćanje i (usprkos slabom vidu) viđenje umjetnosti, bilo način njegova opstanka.

U idućim godinama Vojnović je tragovima izvedbi i uprizorenja svoga literarnog stvaralaštva, ali i sudjelujući na raznim obljetničkim prigodama, putovao ne samo domaćim, nego i putovima koji su vodili do Beča, preko Mađarske i do Praga. Sredinom 1918. godine vraća se u Zagreb, gdje mu zbog ulkusa na rožnici povezuju oko, a obolivši od dizenterije, smršavio je 4 kilograma. Krajem iste godine lipovim čajem liječi prehladu, međutim, nakon toga ne izlazi mjesec dana vani, uslijed “infiltrata na plućima”.²⁷ Već iduće godine

²⁴ “Vojnović je često čitao svoja djela sebi i prijateljima iz više razloga: da osjeti muziku rečenice i stila, širokoj publici da lakše shvati djelo, da potakne dolazak na predstavu, a često, u javnim prigodama i radi zarade” (M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 256).

²⁵ “Dr. Kurt Huhn 1901. godine došao je u Bolnicu milosrdnih sestara kao hospitant i sekundarni liječnik, a 1903. radio je kao sekundarni liječnik u Očnom odjelu. Slijedeće godine preuzeo je vodstvo Očnog odjela od svog prethodnika dr. Mihajla Musulina. Nakon preuzimanja uprave Očnog odjela, dr. Kurt Huhn je 1905. otišao u Prvu očnu kliniku u Beču, a to specijalističko usavršavanje odrazilo se u njegovu kasnijem radu na stručnom i znanstvenom polju. Kao stručni i znanstveni radnik, dr. Huhn pratio je ukorak europske dosege oftalmologije, što je vidljivo dijelom iz njegovih radova, a dijelom i iz registra operativnih zahvata koje je u to vrijeme obavljao u Očnom odjelu. Prema podacima objavljenima u Liečničkom vijestniku iz 1916. godine vidi se da je tijekom 1915. godine u Odjelu bilo obavljeno 706 operacija, od toga u općoj narkozi kloroformom 100 dok su ostale bile izvedene u lokalnoj anesteziji. Pod vodstvom doc. dr. Kurta Huhna odgojeno je mnogo poznatih oftalmologa koji su kasnije bili na vodećim položajima u struci, a svaki od njih i dalje je unapređivao oftalmologiju. Doc. dr. Kurt Huhn radio je do mirovine 1940. godine.” (Nikola Laktić, »Klinika za očne bolesti.« *Anali Bolnice dr. M. Stojanović* 9/1 (1970): 82-84).

²⁶ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 199.

²⁷ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 226-228.

Vojnović odlazi u Francusku, najprije Pariz, a zatim u Nicu. Tri godine kasnije, pišući bratu Luju iz Francuske, u kojoj boravi s majkom, žali se na zdravlje, ističući kako je bolestan i slab. U prosincu 1921. godine započinje pisati poetsku dramu *Maškarate ispod kuplja*, ali s prekidom zbog bolesti, djelo je dovršeno u Nici, u lipnju 1922. godine.²⁸ Shrvan majčinom smrću iste godine, Vojnović se vraća u Dubrovnik, i sam lošega zdravlja. Nakon kraćeg boravka u Beogradu, 1923. godine iznova je u Dubrovniku, odakle brata Luja u pismu izvješćuje o nemogućnosti odlaska u Prag na reprizu *Trilogije* zbog čestih vrtoglavica. “Odviše sam postao nevrasteničan - javlja Luju 7. i 18. IX 1923 - pa se uzrujavam i udi mi. *Ho perduto la mia bella calma*. I to je Mame odnijela! - ...Sve ide to gore - a nada nestaje. Još su u meni *pochi bagliori* - pa i to će se udunuti. - Ne veseli me ni put u Prag (Bog zna hoću li tamo?!) ni pisanje, ništa. *La neurastenia invadente e l' anestesia Ragusea* dovele su me do jedine želje - da me Bog brzo uzme. Čemu živjeti kad se ne može više živjeti?!”²⁹ Ipak, u siječnju 1924. godine Vojnović je otputovao u Prag. Po povratku u Dubrovnik u proljeće iste godine, s dubrovačkim je amaterima pripremao predstavu *Ekvinocijo*, ali su i pripreme i izvedba bili ometeni njegovom bolešću. Tih se godina nastavilo Vojnovićevo pobolijevanje, koje nije prestajalo sve do njegove smrti. Godine 1926. boravi u hotelu Petka u Gružu, u osami hotelske sobe, poluslijep. Zbog bolesti, te je zime prenesen u Grand hotel Imperial, gdje i dovršava svoju tzv. *Malu trilogiju*.³⁰

U ožujku te godine piše Emki Krstelj³¹: “...Bio sam ti *male, malissimo*. Nabujala krv u meni, stisnula mi žila i ja sam ti imo *un primo sintomo di un colpetto* (tal. prvi simptom jednog moždanog udara, op. Luka Paljetka). Za sreću da je naš dragi Baldo Marinović donio ‘lancetu’ i otvorio mi per *due giorni consecutivi* (tal. dva dana uzastopno, op. Luka Paljetka) moje žile. Da

²⁸ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 237-239.

²⁹ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 249.

³⁰ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 263-264.

³¹ Bračni par Krstelj spadao je u krug Vojnovićevih prijatelja, a 1916. godine Vojnović se s dr. Ivom Krsteljem, Emkinim suprugom, zatekao u Antantskoj bolnici u Zagrebu. Vojnović je poštivao i volio Emkinu dobrotu i snagu, te joj je, baš kao i Milki Grunwald, prema Žeželjevu pisanju, u prijateljstvu ostao vjeran do smrti. Krsteljevi su Vojnoviću pomagali i prije nego što su se zajedno zatekli u Antantskoj bolnici, a taj dobrotvorni i pažljivi prijateljski odnos nastavili su i kasnijih godina, kada je dr. Krstelj postao namjesnik za Dalmaciju, a potom i ministar vjera u Beogradu. Emka je sačuvala sva Vojnovićeva pisma, dopisnice, posjetnice i papiriće (čuvaju se u Narodnoj knjižnici u Dubrovniku), za razliku od njenih pisama Vojnoviću, koja nisu sačuvana (M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 207).

si vidjela tu 'pjesničku' krv! - Spočetka crna, zguštena kako mantala - a drugi dan *degna del manto di un cardinale* (tal. dostojna plašta nekog kardinala, op. Luka Paljetka; Vojnovića tu ne napušta njegov iskričavi duh pa se igra riječima: mantala - manto; puštanje krvi bio je način liječenja poznat još u srednjem vijeku)! - I sad mi je bolje! *Respiro* - ali ležim često, hranim se *di verdura e latte*, malo jedem, mnogo spavam i, ko bajagi, ne smijem ni da čitam ni da pišem. Naturalmente ja sve to slušam i ne slušam, premda bi mi bilo žao poći u raj *prima del tempo*.”³² Luko Paljetak nas upoznaje s daljnjim slijedom razvoja Vojnovićeve bolesti iz pisma Iva Vojnovića 1927. godine bratu Luju: “Noge slabe, ‘nešto u glavi’, proćes. *Arterio-sclerosa* i nervni napadi” pa mu vade krv. Škrabavo piše jer jedva vidi. (...) Isto piše i Emki Krstelj 5. siječnja 1928.: “... Sve mi liječnici govore da je *arterio sclerosa* i nervi i nevrastenija - a ja znam da je tuga bez lijeka! Bilo kako bilo, ja se ne dam još...”³³ O Vojnovićevu zdravlju u hotelu Imperijal brinuli su liječnici dr. Smolčić i dr. Wendzilowitz, no ono se pogoršavalo i liječnici su ga uputili na liječenje u Zagreb, gdje je neko vrijeme boravio u sanatoriju radi oka. S obzirom da liječenje nije obećavalo rezultate, dobio je iz Beograda poziv obitelji Gavrilović-Genčić. U tom je gradu bio smješten u sanatoriju Vračar dr. Svete Živkovića, gdje je prebolio prvi srčani napad. Žeželj navodi da je gospođu Zoru M. Stanojević, koja ga je posjetila, dočekaao “sjedeći u naslonjaču. Prepoznao ju je po glasu jer već nije vidio.”³⁴ U svibnju 1929. godine, njegovo se zdravstveno stanje i dalje pogoršavalo. Dobio je drugi težak napad, ali mu je dr. Jovanović pustio krv, pa se izvukao i kroz dva tjedna oporavio.

Najčešći mu je posjetitelj, prema Žeželjevu pisanju, u tim danima bio Gustav Krklec, kojega je Ivo zavolio poput sina. Vojnović je mlađem pjesniku govorio kako mu je ova godina u sanatoriju gora od one u tamnici, jer se onda živjelo od velikog sutra, a sad od malo jučer. Poželio je izaći na svjetlo dana, pa ga je Krklec s bolničarkom jednog sranjskog poslijepodneva izveo taksijem u šetnju. “Gledao” je uhom kako se zidaju velike zgrade, kako svijet žuri, kako je lijepa ljetna večer u krošnjama Kalemegdana. Zadovoljan, vratio se u svoj krevet - nakon što je posljednji put obasjan suncem.

³² Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (I. Vojnović, *Mala trilogija*: 132).

³³ Luko Paljetak u pogovoru djelu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...* (I. Vojnović, *Mala trilogija*: 131). Citirano prema: M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 267.

³⁴ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 267.

S ljetnim vrućinama došle su besanice, halucinacije, krikovi u noćnoj samoći. Prestao se interesirati za vanjski svijet i sve više živio u svijetu svojih iluzija. Sljepilo i fantazija vodili su ogorčenu borbu u njemu. Pjesnik najljepših vizija upao je u težak svijet mora i užasa. "Svaki moj korak je iluzija ili deziluzija - govorio je doktoru Aleksiću. - Sve je to strašno, užasno za mene indiferentno". Autonomija duševnog života oslobođena životne teleonomije, bez ikakve svrhovitosti ili iluzije svrhovitosti. Povijest čovjeka i jest proces gubitka iluzija. Doktoru Živkoviću i prijateljima govorio je Vojnović dan uoči smrti: "Ivo Vojnović je još prije godinu dana umro. Još onda kada je izgubio sposobnost da čita i piše. A sad će i moje tijelo za dan, dva biti mrtvo... Nemojte ništa žaliti. Moj život je već u jednoj sferi koja znači sreću. Polagano ja odlazim i sve je to svejedno. Komedija... Eto, vidim divnu crkvu Sv. Vlaha, našeg Vlaha. Ja sam je od rođenja upijao u svoju dušu, pa je uvijek vidim. Tu smo i mi stanovali na trećem katu, tu je mira našao i moj otac..." Gubitak svjesne veze s vanjskim svijetom, euforija, halucinacije.

Posljednje noći, ispričao je Gustav Krklec, Vojnović je dozivao sestru milosrdnicu, morala je sjediti pored njega na rubu kreveta, tepati mu.³⁵ U bunilu, imao je snoviđenja da visi u zraku, da su mu promijenili sobu i krevet. Nakon sna, ujutro je bio osvježen. Kad je oko 8 sati ujutro noćna sestra odlazila, zamolio ju je da mu kupi jedan zreo grozd. Međutim, stigao je i posljednji srčani udar. "Doktore, to je smrt! " - izgovorio je doktoru Živkoviću. Uzalud su mu vadili krv - tešku i zgrušanu. Kad se noćna sestra vratila oko 10 sati, 30. kolovoza 1929., s crnim grozdom, mogla ga je samo položiti kod ugasla obraza, zapisao je Žeželj.

O bolestima u Vojnovićevim djelima

U svojim bitnim dramama, *Dubrovačkoj trilogiji i Maškaratama ispod kuplja*, Vojnović je, prema pisanju Luka Paljetka, otvorio novo, europsko poglavlje hrvatskog dramskog pisma uspješnom priključnicom u tokove avantgardne dramatike i aktualnog kazališnog iskustva. Zacijelo nitko u hrvatskoj književnosti nije prije njega s tolikom i takvom slašću znao i htio, žudio i samomučilački morao opjevati i iskazati, uobličiti biće ništavila, čeznuća i iščeznuća, oličeno u slici najdražega mu Grada s kojim se, onako podvojen, svakim svojim dijelom (nažalost ne i svakim svojim djelom) stopio kao s

³⁵ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 269.

vlastitim tijelom.³⁶ Govoreći o bolestima u Vojnovićevim djelima, u tim dvjema dramama autor spominje astmu, sljepoću i sušicu.

Drugi dio *Dubrovačke trilogije*, *Suton*, čija se radnja odvija na Pustijerni 1832. godine, govori o obitelji koja svoj aristokratski ponos ne želi žrtvovati novcu i novoj vlasti i vremenu, nego ostaje živjeti u bijedi. Vojnović spominje kako 78-ogodišnji vlastelin Luco Orsatov boluje od astme. Pisac ga uvodi na scenu opisujući: “pokazao se do vrata teško dišući, vas zapijehan od astme i od visokijeh skala. Debeo, napuhan, slabijeh noga, jedva se miče, nalonjen na velikome štapu sa zlatnom ručicom... Ulazi tromo - kao da noge ne mogu da podnose preteško tijelo. Njegov je govor mješanija nerazumljivog mumljanja i glasnoga puhanja. Velika starost, velika slabost, veliko gospodstvo...”³⁷ Astmu zapravo Vojnović u ovom slučaju stavlja u kontekst starosti, izdvajajući prepoznatljive simptome bolesti koji se mogu javiti i kod mlađe osobe.

U trećem dijelu *Dubrovačke trilogije*, *Na taraci*, čija je radnja smještena u vili gospara Lukše, grofa Menčetića, vlastelina u Gružu, 1900. godine, slijepi je lik njegova 68-godišnja sestra, gospođa Mare. Opisujući njene kretnje, Vojnović piše: “Pošla je polako do tavalina, opipala sve što je odavna na istome mjestu, i sjela u stolac. Mirno i blago.”³⁸ Uskraćena sposobnošću vida, gospođa Mare intenzivno, Vojnovićevim literarnim htijenjem (ili možda osobnom slutnjom s početka uvodnika ovome radu), osjeća mirise prirode i bilja, pa čak i tako daleke Petke, brda čiji se vrhovi tek naziru iz gruškog zaljeva u kojem je smještena njihova kuća. Nazire se to iz bogatstva osjeta mirisa cvijeća, vrijesa i miholjica koje prepoznaje, ali i rečenice koju gospođa Mare izriče: “Uh kako lijepo vonja Petka! - Da mi je videt!” I sluh je osjet koji potencira Vojnović u nedostatku vida, što se sluti iz opisa pokreta gospođe Mare u trenutku kada joj se netko obraća: “Obrnula se prema njegovome glasu kao da ga gleda.” U jednom će trenutku gospođa Mare izustiti, izgubljena usred nevidljivih stvari: “Ja vidim glasove svijeh - svijeh, kako ti što vidiš čeljad živu.” Baš kao i: “Kad slušam, ja vidim.”³⁹ Gospođa Mare plete, usprkos svojoj sljepoći.

Rečenicu s fascinantno srodnom porukom zapisao je Vojnović i u drami *Ekvinocijo*, a izgovara je, u dijalogu s Jelom, upravo Vlaho Slijepi: “Kad ljudi

³⁶ Luko Paljetak, »Ivo Vojnović - pjesnik u noći smrznutog cvijeća.«, u: Ivo Vojnović, *Noć smrznutog cvijeća*, izbor i predgovor Luko Paljetak. Zagreb: Mladinska knjiga, 1994: 7.

³⁷ I. Vojnović, »Dubrovačka trilogija.«, u: Ivo Vojnović, *Noć smrznutog cvijeća*, izbor i predgovor Luko Paljetak. Zagreb: Mladinska knjiga, 1994: 133.

³⁸ I. Vojnović, »Dubrovačka trilogija.«: 152.

³⁹ I. Vojnović, »Dubrovačka trilogija.«: 167.

vidu ove prazne rupe, govoru drugačije, er mislu: ne gleda nas. - Eh! Tad njihov glas dohodi iz dubina koje niko ne pozna, a ja ti hi razumijem - i meni hi je žo. - Bit će ludo, Jele, što govorim i što činim, ma... (trese s novcima). Kad pitam lemozinu za druge, čini mi se da...vidim.”⁴⁰

U drami *Maškarate ispod kuplja*, koju je Vojnović posvetio Pragu, a zapravo je iskaz stare tematike s nostalgijom za dubrovačkom prošlošću, iako je pisana u Nici, radnja se zbiva u kući sestara Nikšinica, vladika dubrovačkih, zadnjeg pokladnog dana oko 1850. godine. U toj drami sedamnaestogodišnja sluškinja Anica, koja u Gradu boravi od svoje sedme godine okružena brižnošću vladika i sluškinja, obolijeva od sušice. Zanimljiv je piščev pristup opisu oboljele djevojke kojim on, u trenucima kada ju uvodi u scenski prostor, navodeći likove drame, o njoj spominje tek: “Anica, kozica (sluškinja, op. a.) u Nikšinica, tu leži a mi je ne vidismo jer nam je krije visoko drveno uzglavlje njezine postelje; samo jedna bijela, mršava ruka pružila se iz postelje kao labuđi vrat, a glasić blijed i tanahan kao ona ruka, dozivlje tiho.”⁴¹ Već na samom početku Prvog časa dramskog teksta, razgovor gospođe Jele i Đive otkriva nam podatak da Anici valja davati lijek domaćih trava s dubrovačkih stijena svakih sat vremena.⁴² U daljnjem dramskom tekstu Vojnović među likovima ne navodi Anicu, nego tek - Aničinu ruku, sugerirajući njenu nemoć i slabost, posvemašnju iscrpljenost bolešću. Aničinu figuru potom će sugerirati riječima - “Aničin glas”.⁴³ Vojnović u didaskalijama opisuje njen izgled “bolest joj je iscijedila tijelo, udunula cvjetanje mladosti, ali oplemenila je crte lica prociljenog unutrašnjom dogarajućom čežnjom.” Dramatske slike Aničine bolesti kompliciraju se Vojnovićevim opisima kada ju Mare, grleći je u tuži kako bi je umirila u njenoj boli, umiruje riječima: “Hodi!...lezi...bog te vidio! Hoćeš li opet da ti krv navrne

⁴⁰ Ivo Vojnović, »Ekvinocijo.«, u: Ivo Vojnović, *Noć smrznutog cvijeća*, izbor i predgovor Luko Paljetak. Zagreb: Mladinska knjiga, 1994: 39.

⁴¹ Ivo Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«, u: Ivo Vojnović, *Noć smrznutog cvijeća*, izbor i predgovor Luko Paljetak. Zagreb: Mladinska knjiga, 1994: 191.

⁴² “Gospođa Ane (uzela je s trpeze čašu i ulila prst lijeka iz staklenke koju izvadila iz škrabice, pa joj to pruža tetošći je kao bolesno dijete): - Ala da!... ne čuješ li kako vonja? - Od Sansega (lat. Sansucus, biljka mažurana, op. a.) je su tri kaplje Čene (Pčelinje, op. a.) ljubice i su dvije Pelina - a sve to su travice našijeh hridi, pa imadu zato u sebi trak našega sunca i gorčinu naše duše i malo naše snage i puno, znaš, puno našega smilovanja...zato: jedan - dva - tri...” (I. Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«: 199).

⁴³ “ANIČINA RUKA (gladi onu staračku Marinu, a glas dahne): - Što si mi draga! ĐIVE: I što si smiješna! MARE: Uhar ti i to, Đive, kad si bijedna! (Nešto daleko kviči kao mačje deranje. Đive se trznula i pogledala nehotice prozor). ANIČIN GLAS: Ko se to smije?” (I. Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«: 192).

na usta? ...Dijete!...slušaj tvoju babu staru.”⁴⁴ Dijalozi nam otkrivaju da je Anicu liječio liječnik “stavljanjem pijavica”. Aničin je opis, nizanjem poglavlja, sve dramatičniji, “naslonila glavu na sto, pa blijeda, shrvana, daleka, šapće...”⁴⁵ Anica umire od sušice u Vojnovićevu opisu: “blaženo uzdahne i daje dugi, dugi poljubac Jeru. Još jedan bljesak života u slušanju pjesme... I umukne i ne makne se kao da je zaspala - a da se nitko nije sjetio da je izdahla... i Jero daje svima znak da je sve to samo san: - Pssst!... ne budite je! - ona spi!...”⁴⁶

Baš kao i u *Ekvinociju*, tako i u prozi *U magli - Iz mog dnevnika* (Zagreb, 1883.), s opisom bijede slijepog zagrebačkog orguljaša i djeteta koje prosi na ulici, razmišljajući o društvenim nepravdama, Vojnović uvrštava slijepi lik. U *Ekvinociju* je to lik Vlaha Slijepoga, kojemu pisac, kao što sam uvodno istakla, daje proročku dimenziju i vidovitost njegove sljepoće. Ali i sljepoća gospođe Mare u trećem dijelu *Dubrovačke trilogije, Na taraci*, također je izdvaja osebnom duhovnom osobnošću, odabranom osobom, kojoj će gospodar Lukša povjeriti svoju veliku tajnu o izvanbračnome sinu koji, ne znajući da u sebi nosi vlastelinske krvi, živi seoskim životom. Dvoumim se oko vlastite prosudbe i promišljanja svojevrsnih paralela između Vojnovićevih slijepih likova i njihove duhovne snage i zbiljskog Vojnovićeva kraja života u sljepoći. Može li se tu prepoznati intuicija i pjesnička slutnja o vlastitoj boli? I može li se u opčinjenosti Gradom, koji u transcendentalnoj dimenziji Vojnović nosi neprestano u sebi, sa svim spoznajama o nestajanju njegova plemstva i pulsa života, iščitavati kako zapravo Vojnović piše o - vlastitim prepoznavanjima onkraj životnog trajanja?

Bolesti Vojnovićevog doba

Dubrovačkog liječnika dr. Karola Neumayera, kojeg Žeželj navodi na početku Vojnovićeva života, u svojim sjećanjima Dubrovnika s kraja 19. stoljeća spominje i Bersa, pišući o njegovu njemačkom podrijetlu, rođenju i životu u Dubrovniku, ali i prijateljevanju s obitelji Iva Vojnovića.⁴⁷ Bersa uopće smatra da je u Dubrovniku u tom razdoblju bilo “izučenih” liječnika (jer je vlada Republike slala o svom trošku mladiće na studij medicine u inozemstvo) u dovoljnom broju, a uz njih su postojali i *flebotomi* - samouki kirurzi (među

⁴⁴ I. Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«: 194-195.

⁴⁵ I. Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«: 230.

⁴⁶ I. Vojnović, »Maškarate ispod kuplja.«: 235.

⁴⁷ Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 2002: 289-290.

kojima su neki bili u prvom redu brijači) koji su vidali ozlijeđene udove, vadili zube, puštali krv i u prigodama zamijenjivali pravog liječnika. Nadovezuje se to i na priču iz prethodnog dubrovačkog stoljeća koju nam donose Jeremić i Tadić o službi fizika, kirurga, zubara i državnih liječnika, čije je obrazovanje u talijanskim gradovima pomagala dubrovačka Vlada.⁴⁸

Vojnovićeva ateroskleroza koju on spominje, u stručnoj je literaturi poznata kao polagana, progresivna bolest koja počinje gotovo s rođenjem, a karakterizira je stvaranje sve većeg broja ateroma u aorti te u srednjim i velikim arterijama. Ateroskleroza je najčešći oblik arterioskleroze (*arteriosclerosis*).⁴⁹ Simptomatičan je i Vojnovićev opis puštanja krvi uslijed krvnog tlaka ili, kako to Vojnović talijanizira navodeći “tensijon krvi”. I Bersa spominje puštanje krvi kao način liječenja u onodobnom Dubrovniku. Znanstveno istraživačkim slijedom došlo je i do konstrukcije sfigmomanometra, praktički prvog aparata za mjerenje krvnog tlaka.⁵⁰

Druga polovica 19. stoljeća iznjedrila je procvat interne medicine; usavršava se dijagnostika, opisuju i proučavaju nove bolesti. I dubrovački su liječnici obrazovani u inozemstvu, stoga je za očekivati da su dašak spoznajnih medicinskih procesa donosili i u Grad. U prilog tomu ide i činjenica da su posljednjih godina 19. stoljeća liječnike i svijet iznenadila dva otkrića: rendgenske zrake i otkriće radija. Već koncem tog stoljeća rendgenske zrake počinju se primjenjivati u dijagnostici, a Vojnović ih spominje u tekstu *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place...*, podsjećajući na svoj obavljeni rendgenski pregled početkom 20. stoljeća u Dubrovniku, a poznato je da se, u prethodnom stoljeću započeta, u dvadesetom rendgenska terapija sustavno usavršavala.

Sljepoća koja se javlja u Vojnovićevim djelima, ali i u piščevu životu, s medicinskog gledišta može se promatrati u kontekstu oftalmologije kao jedne od mladih medicinskih struka, koja je u 19. stoljeću postala samostalnom granom medicine. Naime, oftalmologija se u početku razvijala u sklopu kirurgije, a 1786. godine dobila je u Beču svoj prvi odjel, no valja pri tomu imati

⁴⁸ Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1938: 72-83.

⁴⁹ Mirko D. Grmek, *Bolesti u osvjetljenju zapadne civilizacije*. Zagreb: Globus, 1989: 376.

⁵⁰ Lavoslav Glesinger, *Povijest medicine*. Zagreb: Školska knjiga, 1978: 241-242, navodi: “Samuel Siegfried von Basch konstruirao je 1883. godine sfigmomanometar. Taj je aparat 1896. godine usavršio Scipione Riva-Rocci.”

na umu da su već od 1750. godine u Berlinu i Beču postojale katedre za oftalmologiju. Kod nas se oftalmologija relativno kasno osamostalila.⁵¹ Preokret u dijagnosticanju očnih bolesti nastao je pronalaskom oftalmoskopa (1851.) koji je stvorio sasvim nove mogućnosti u očnoj dijagnostici.⁵² Velike zasluge za popularizaciju oftalmoskopa ima Albrecht von Graefe, jedan od vodećih oftalmologa 19. stoljeća, koji je 1857. godine uveo iridektomiju kod glaukoma. Slučajnošću, povijesnom činjenicom i metaforičnom porukom - bila je to godina rođenja Iva Vojnovića! Glaukom je Vojnović liječio u Zagrebu, bio je podvrgnut operacijama, međutim, sljepoća je bila posljedica. U 20. stoljeću uvedene su mnoge nove očne operacije, osobito operacije glaukoma. Vrijeme Vojnovićeva boravka i liječenja u Zagrebu razdoblje je početka 20. stoljeća, kada Zagreb posjeduje Medicinski fakultet od 1917. godine, postupno se razvija znanstvena aktivnost, koja prelazi hrvatske granice i prožima se i s međunarodnim iskustvima.

U književnom tragu Iva Vojnovića i njegovoj literaturi, uz sljepoću koja se svojevrsnim proročkim naznakama prepoznaje u njegovim djelima, spominje se, u *Maškarati ispod kuplja*, i bolest koja se, po piščevim opisima simptoma, općoj slabosti, jakom kašlju, nemoći i iskašljavanju krvi dijagnosticira i kao sušica. U suvremenoj je medicini tuberkuloza rezultat upalne reakcije organskih tkiva na infekciju određenim mikrobom, kojega je 1892. godine otkrio Robert Koch, ili nekim drugim vrlo sličnim mikrobnim vrstama.⁵³ Budući da je definirana samo svojom etiologijom, tuberkuloza podrazumijeva bolesti koje se međusobno razlikuju po oboljelom području, simptomima i težini ishoda. Infiltracija u plućima, stvaranje tuberkula i kazeozna degeneracija, koja često dovodi do velikih lokalnih destrukcija, jednako kao i opća intoksikacija organizma metaboličkim produktima mikroba, izazivaju klasičnu sliku sušice: slabljenje cijelog tijela, stalna vrućina, umor, kašalj, pljuvanje krvi.⁵⁴ Upravo te simptome bolesti koristio je i Vojnović u svojoj literaturi, opisujući iznemoglost bolesne djevojke Anice, "njeno iscijeđeno tijelo", "blijeda, daleka", sugerirajući čitatelju njenu nemoć i slabost ili možda, bolje rečeno, minimalizirajući snagu

⁵¹ Očni odjel potpuno se osamostalio 1901. godine (N. Laktić, »Klinika za očne bolesti.«: 82).

⁵² "Najveća zasluga za razvoj oftamologije u 19. st. pripada fiziologu Hermannu Helmholtzu čija istraživanja fiziologije oka imaju veliko značenje. Osobito je vrijedan njegov pronalazak oftalmoskopa, omogućivši ne samo proučavanje oka, nego i njegove patologije." (L. Glesinger, *Povijest medicine*: 254).

⁵³ M. D. Grmek, *Bolesti u osvjet zapadne civilizacije*: 193.

⁵⁴ M. D. Grmek, *Bolesti u osvjet zapadne civilizacije*: 193.

njena tijela, navodeći tek “Aničina ruka” ili “Aničin glas”. I Vojnović spominje da su Anicu liječili stavljanjem pijavica, baš kao što to navodi i Glesinger, ali za posve druge bolesti poput gastroenteritisa.⁵⁵ Vojnović spominje i napitak, lijek od odabраних trava s dubrovačkih stijena. Prema Glesingeru, to je vrijeme kada razvoj kemije daje nov poticaj terapiji u kojoj priređivanjem djelotvornih ekstrakata i izolacijom alkaloida nastaju novi lijekovi, koji uskoro zamjenjuju ljekovite biljke.⁵⁶ Vojnović Aničinu sušicu tretira smrtonosnom bolešću, što nije tek pogled iz njegova vremena, s obzirom da nas i u suvremenom kontekstu Grmek upozorava da je i u novijoj europskoj povijesti spektakularan porast plućne tuberkuloze, koji je najvišu točku dosegao u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća,⁵⁷ kada se, prema Vojnovićevoj imaginaciji, i zbiva radnja u *Maškarati ispod kuplja*.

U kojoj se sferi duha zbiva imaginacija, događa li se ona uopće s obzirom da nije zbiljske naravi? To se pitanje može postaviti i u Vojnovićevim djelima i u razmišljanjima o životu u njegovim bolestima.

Zaključak

U prethodnim odjelcima opisan je Vojnovićev odnos prema bolestima njegova vremena iščitan u piščevim djelima, ali i korespondenciji s osobama s kojima je dijelio svoja razmišljanja o životu i Gradu. Ili o životu i sebi. Jer Vojnovićev senzibilitet toliko je izravno doticao biće Grada, osobito njegovo aristokratsko nestajanje i prestajanje početkom 19. stoljeća, da se s razlogom možemo zapitati o suodnosu i mogućoj poistovjećenosti Vojnovićeve osobnosti i Grada - bića koje nestaje. Nameće se i pitanje koliko zapravo Vojnović u svojim djelima, infiltrirajući svoju osobnost u likovima svoje imaginacije i književnoga stvaralaštva, zapravo govori i piše o sebi samome. Slijepe osobe u djelima *Ekvinocijo*, *U magli* i *Dubrovačkoj trilogiji* važne su vertikale preko kojih naziremo i osluškujemo piščevu slutnju boli zbog sljepoće potkraj života. Vojnović i izravno želi govoriti o sebi i doživljaju zbiljskoga svijeta, što prepoznajemo u *Bolničkom dnevniku*, koji je lirski razgovor sa samim sobom i osobni spomenar, ali i autorov izdvojeni spisateljski trag očito pisan s predumišljajem.

⁵⁵ L. Glesinger, *Povijest medicine*: 238.

⁵⁶ L. Glesinger, *Povijest medicine*: 242.

⁵⁷ M. D. Grmek, *Bolesti u osvjetljenju zapadne civilizacije*: 222.

Čini se da je Vojnovićev govor o sebi u njegovim djelima svoju izravnu formu dobio u, kako ju je Luko Paljetak prepoznao i objavio kao zaokruženu cjelinu, *Maloj trilogiji*, u kojoj su sabrana tri posljednja Vojnovićeva teksta: *Čudo sv. Vlaha*, *U zadnjem času* i *Kad se Blažena Gospa prošetala priko Place*. U posljednjem tekstu Vojnović piše u prvom licu, čime svjesno razotkriva ispovjednu nit, osnažujući i poistovjećujući osobni govor i autobiografski slijed u svom stvaralaštvu. Djelo je napisano 1926. godine, a već iduće Vojnović zapisuje, za temu ovoga rada ključnu rečenicu: “Moja su djela moj život, moj vlastiti život.”⁵⁸ U toj su rečenici koju je, razmišljajući o *čudu svoga života*, Vojnović uputio Gustavu Krklecu (7. lipnja 1927.), skriveni odgovori na postavljena pitanja. Upravo tu misao o stvaralačkoj povezanosti i sljubljenosti smatram znakovitom u tumačenju uzajamnog prožimanja komentara i sučeljenog zrcaljenja Vojnovićevih životnih niti i usuda i inspirativnih poveznica autobiografskih sastavnica njegova djela.

⁵⁸ M. Žeželj, *Gospar Ivo*: 266.

THE ILLNESS MOTIF IN THE WORKS OF IVO VOJNOVIĆ

JELENA OBRADOVIĆ-MOJAŠ

Summary

The literary work of Ivo Vojnović (1857-1929), Dubrovnik-born writer, poet and playwright, is strongly marked by the visual articulation of his descriptions but also dialogues, in which the illness motif of blindness, asthma or tuberculosis is frequently employed. Ill health and physical weakness are known to have tormented the writer in his last years, vividly described in *Bolnički dnevnik* (The Hospital Diary) and other writings. In addition to atherosclerosis, high blood pressure and psychological problems, deteriorating glaucoma eventually caused loss of sight. By confronting his characters with their own incapacities, frailties and illnesses, the author actually speaks of his own obsessions and fears related to disability, blindness in particular.